

14. Movchun A. *Borys Hrinchenko v Kyievi: adresy, zhyttia i diialnist* [Boris Grinchenko in Kiev: addresses, life and work]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18577/1/A_Movchun_Ukr_mova_2012_NDLG.pdf (in Ukrainian).
15. Moroz M. (2010). *Lesia Ukrainka i «Prosvita»* [Lesya Ukrainka and Prosvita]. «Prosvita» – *oberih nezalezhnosti ta sobornosti Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats*. Vypusk 19. 784 p. (in Ukrainian).
16. Pohribnyi A. H. (1990). *Borys Hrinchenko v literaturnomu rusi kintsia XIX – pochatku XX st. Pytannia ideino-estetychnoi evoliutsii* [Boris Grinchenko in the literary movement of the late XIX – early XX century. Questions of ideological and aesthetic evolution]. K.: Lybid. 232 p. (in Ukrainian).
17. Simovych V. (1938). *Lystuvannia Lesi Ukrainky z Y. Makoveiem: iz dodatkom lystiv Oleny Pchilky ta vlasnykh spomyniv pro pobut Lesi Ukrainky v Chernivtsiakh* [Lesya Ukrainka's correspondence with J. Makovei: with the addition of Olena Pchilka's letters and her own memories of Lesya Ukrainka's life in Chernivtsi]. Lviv: Khortytsia. 78 p. (in Ukrainian).
18. Starytska-Cherniakhivska L. (2000). *Khvylyny zhyttia Lesi Ukrainky* [Minutes of Lesya Ukrainka's life]. *Vybrani tvory*. K.: Naukova dumka. P. 741–763 (in Ukrainian).
19. Statieieva V. Mistse B. Hrinchenka v *dyskusii pro ukrainsku movu 1891-1892 rokiv* [The place of B. Hrinchenko in the discussion of the Ukrainian language of 1891-1892]. *Zbruch*. URL: <https://zbruc.eu/node/57726> (in Ukrainian).
20. Franko I. Ya. (1986). *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 49: Lysty (1886-1894)* [Collection of works in 50 vols. Vol. 49: Letters]. K.: Naukova dumka. 810 p. (in Ukrainian).
21. Shevelov Yu. (2003). *Vnesok Halychyny u formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy* [Galicia's contribution to the formation of the Ukrainian literary language]. K.: Kyievo-Mohylianska Akademiia. 157 p. (in Ukrainian).
22. Sherekh Yu. (1946). *Movna dyskusiiia 1891–1893 rokiv i uchast u nii Ivana Franka* [Language discussion of 1891-1893 and the participation of Ivan Franko]. *Ridne slovo*. Part 6. Miunkhen. P. 73-79 (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.4>
УДК 13 +122

Юлія Бродецька

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ORCID: 0000-0001-9186-0767
Email: yuliaybrod@gmail.com

ВІДЧУЖЕННЯ ВІД СЕБЕ ЯК РОЗРИВ ЖИТТЄВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЗІ СВІТОМ

Анотація. Аналітика дослідження зосереджена на розгляді однієї з основних екзистенційних проблем розвитку індивідуального та суспільного буття – відчуженні. В якості феномена, що описує онтологічну ситуацію порушення або розриву зв'язків особистості зі спів-буттям, відчуження виступає умовою ненабуття чи втрати сенсу життя. Відтворюючись генетично в іудео-християнській традиції, феномен характеризує ситуацію втрати зв'язку особистості перш за все зі своїм духовним потенціалом, вірніше, не розкриттям його. Тому зазначається, що внаслідок цього людина відмовляється брати відповідальність за своє життя. Використовуючи внутрішні ресурси не на розвиток потенцій душі, а на досягнення матеріальних благ, що виставляються сучасною соціально-політичною системою в якості маркерів «успіху», людина зраджує себе. Вона, таким чином, підпорядковує своє життя владі зовнішніх сил, чужих, непритаманних її природі. Це й призводить до розриву між сутністю й існуванням, до формування відчуття незадоволеності, безсилля, невідповідності належному.

Автор фокусує увагу на тому, що цілісність, спів-буттєвість, спів-причетність, затребуваність особистості народжуються саме у стосунках. Тому будь-яке порушення, деформація чи симуляція цих духовних зв'язків, створює проблеми як індивідуального, так і соціального розвитку. Сучасний простір стосунків, у якому переважають «дальні зв'язки», лише констатує актуалізацію проблеми відчуження особистості, що з індивідуального простору транслюється на всі види соціальних відносин. Вирішення ж проблеми, на думку автора, лежить у просторі екзистенційної проблематики, тобто долання тенденцій до самовідчуження особистості. Саме цей ракурс дослідження проблем соціального й індивідуального розвитку і вимагає розробки методології дослідження питання.

Ключові слова: самовідчуження, смисловтрата, спів-буття, криза особистості, культ бажання, конформність.

ALIENATION FROM ITSELF AS A BREAK OF TIES WITH THE WORLD

Abstract. *The study analysis focuses on one of the main existential problems of the individual and social life development, namely the problem of alienation. As a phenomenon that describes the ontological situation of violation or rupture of the individual's ties with the common being, alienation is a condition of non-acquisition or loss of meaning in life. Reproduced genetically in the Judeo-Christian tradition, the alienation phenomenon characterizes the situation of connection loss of the individual with his spiritual potential. That is, we are talking about the non-disclosure of the inner potential of human. Therefore, it is noted that as a result, a person refuses to take responsibility for his life. In this situation, internal resources are directed not to the development of the soul potential, but to the achievement of material goods. The latter are presented by the modern socio-political system as markers of "success". Thus, a person betrays himself. It, therefore, subordinates its life to the power of external forces, alien, inherent in its nature. This leads to a gap between essence and existence, the formation of dissatisfaction feelings, helplessness, inadequacy.*

The author focuses on the fact that integrity, co-existence, co-involvement, demand for personality are born in the relationship. Therefore, any violation, deformation or simulation of these spiritual connections causes problems of both individual and social development. The modern relations space, in which "distant connections" predominate, only states the actualization of the individual alienation problem, which is transmitted from the individual space to all types of social relations. The solution to the problem, according to the author, lies in the space of existential issues, overcoming tendencies to self-alienation of the individual. It is this perspective of the study of the social and individual problems development and requires the development of a methodology for studying the issue.

Key words: *self-alienation, loss of meaning, co-existence, personality crisis, cult of desire, conformity.*

Стан та розвиток сучасної соціокультурної ситуації визначається з точки зору особистісного її сприйняття, як кризовий, конфліктний, тобто такий, що з одного боку мобілізує наші внутрішні ресурси до активізації, а з іншого – проявляє ті духовні проблеми, що заважають особистості реалізуватися в просторі спів-буття, роблять її залежною від ілюзорного світу. Так, на думку В. Белінського, людина, яка живе почуттям дійсності, вище тієї, що живе думкою в примарності, але та людина, яка живе думкою в дійсності (конкретною), вище того, хто живе в ній тільки своєю безпосередністю [1]. Мова йде про ті екзистенційні проблеми людського життя, що порушують простір цілісної, гармонійної спів-буттєвості. Отже, **метою дослідження** виступає аналітика феномену самовідчуження та виявлення фундаментальних причин його виникнення.

Спів-буття, що розкриває себе у просторі наших зв'язків, комунікації, здатне надавати сенс людському буттю. Іншими словами, осмисленості життя людини набуває лише у тих зв'язках, які розкривають її творчу комуніальну природу. Родинні, дружні, професійні відносини, що вибудовуються у просторі любові, творчої реалізації, взаємодопомоги, формують відчуття моєї спів-причетності, спів-єднання з оточуючим світом. Тому **осмисленість життя співвідноситься з унікальністю і продуктивністю** (якістю, довгостроковістю, різноманіттям, глибиною, довірливістю) **наших зв'язків зі світом. Феноменом, що описує онтологічну ситуацію порушення або розриву зв'язків спів-буття, внаслідок ненабуття / втрати сенсу, є смислове відчуження.**

Генезис поняття «відчуження» своїм корінням сягає витоків релігійної традиції. Так, в іудео-християнстві стан відчуження символізує ситуацію гріхопадіння, в результаті чого людина стала відчужена (тобто розірвала зв'язок, відвернулася) від Бога (як люблячого Батька, Джерела істинного блага), закрила серце, позбавляючи себе радості, любові, світла тощо. Саме таке значення знаходимо в одному з послань апостола Павла: «Будучи запаморочені розумом, відчужені від життя Божого через невігластво серце» [2, (Еф.4: 18)]. Тому, синонімічний ряд до слова «відчуження» поповнюється поняттями «дефект розуму, невігластво, жорстокосердя», тобто все те, що призводить до «сліпоти й глухоти серця»¹.

Про проблему відчуження, як «винесення свідомості за межі буття, суцього, відрив чистої свідомості від реальної людини як суб'єкта пізнання – деонтологізації особистості», з одного боку, і «зведення всього суцього, буття тільки до речовинності» [3] – з іншого, говорить С. Рубінштейн. При цьому, етичний аспект відчуження, на думку дослідника, полягає у самому призначенні людського

¹ В античній філософській традиції термін «відчуження» виступає синонімом «виключення, відмови». Так, у Аристотеля грецькими відповідниками слова виявляються: «виключений із спільноти» або «переданий у власність». Наприклад, у перекладі фрагменту «Політики» С. Жебелева зустрічаємо: якщо ж будуть якісь інші люди, відмінні від воїнів, обробляють землю для себе, то в державі вийде нова, четверта частина населення, яка залишилася поза участю у ній, має чуже громадянство [4, с. 518].

життя – подолати «відчуження від себе». С. Рубінштейн відмічає, що проблема виникає при зведенні людини до певної «суспільноприйнятної маски», в той час, як подолання полягає в розкритті взаємозумовленості, єдності людини з оточуючим світом. Дослідник зазначає, що людина знаходить всю повноту свого буття і виявляється у всіх своїх людських якостях в міру того, як вона виступає по відношенню до всіх сторін буття, життя ... Людина, відчужена від природи, від життя, непричетна до гри його стихійних сил, не здатна співвіднести себе з ними, перед лицем цих сил знайти свою думку і стверджувати свою людську гідність – це жалюгідна, маленька людина [3].

Причиною відчуження, як передумови не набуття, позбавлення себе можливості сенсу життя, виступає втрата зв'язку зі своїм духовним потенціалом, вірніше, не розкриття його, внаслідок чого людина відмовляється брати відповідальність за своє життя. Уважно ставлячись до поклику, прагнень, голосу власного серця, людина відновлює зв'язок із собою справжньою, відкриває себе для себе і для довколишнього світу. Натомість, використовуючи внутрішні ресурси не на розвиток потенцій душі, а на досягнення матеріальних прагнень, зраджуючи себе, вона, таким чином, *підпорядковує своє життя владі зовнішніх сил, обставин, чужих її природі. Це й призводить до розриву між сутністю й існуванням, формування відчуття незадоволеності, безсилля, невідповідності належному.* Подібна втрата зв'язку, за словами С. Рубінштейна, немов би призупиняє, перериває безперервний процес життя і виводить людину подумки за її межі. Людина немов займає позицію поза ним. Це вирішальний, поворотний момент ... Тут починається або шлях до душевної спустошеності, до нігілізму, до скептицизму, до цинізму, до морального розкладу ... або інший шлях – до побудови людського життя на новій свідомій основі [3]. Дезактуалізація універсальних цінностей життя, втрата усвідомленості його сенсу, підвищена чутливість до хворобливих переживань, втеча у віртуальний світ, криза ідентичності, стають «альтернативною реальністю» того світу, що руйнується у мені. Маска стає другим Я особистості².

² Філософська традиція інтерпретації феномену відчуження, аналізує ті його форми, що притаманні людині, позбавленій «своєї людяності». Тому індикаторами відчуження виступають: безсилля, відчуття того, що доля особистості вийшла з-під її контролю і знаходиться під впливом зовнішніх сил; уявлення про безглуздість існування, про неможливість змінити ситуацію; культурний та етичний релятивізм; відчуття самотності, «позбавленості» людини існуючих соціальних зв'язків (маргіналізація); почуття втрати свого «справжнього Я», руйнування автентичності особистості, тобто самовідчуження. Так, аналізуючи проблему в класичній філософській традиції, Л. Фейербах розглядає феномен у площині релігійної проблематики. На його думку, в релігії людина відчужує від себе свою реальну чуттєву сутність. Л. Фейербах підкреслює, що теологія роздвоює і відчужує людину, щоб цю відчужену сутність

Проте екзистенційна сутність людини не вміщується в рамки тієї чи іншої «маски». Оскільки, як зазначає В. Франкл, людина вільна знайти і реалізувати сенс життя, вільна взяти на себе відповідальність за свою долю, навіть якщо її свобода об'єктивно обмежена обставинами, а отже, вона здатна подолати відчуження. Ця здатність обумовлена її природними духовними якостями, такими як, по-перше, здатність до *самотрансцендентності*, тобто можливості уявного виходу людини за межі самої себе, спрямованості на щось, що існує ззовні; по-друге, до *самоусунення*, тобто можливості в будь-якій ситуації піднятися над ситуацією, подивитися на себе з боку. Однак воля людини до сенсу може бути уражена. Мова йде про «екзистенціальний крах»³, що веде до психічних розладів, патологій, деструкцій (у логотерапії В. Франкла, наприклад, «ноогенних неврозів»)⁴, оскільки «людина живе ідеалами і цінностями» [6, с. 285] і прагнення до сенсу є первинною рушійною силою її життя. Отже, відсутність сенсу життя загрожує кризою особистості.

Цілісність, спів-буттєвість, спів-причетність, затребуваність особистості народжуються у стосунках. Як зазначає М. Бубер, будь-яке життя – це зустріч, отже відсутність реальної зустрічі означає відсутність життя у всій його повноті й цілісності. Відчуженість перших людей від Бога «запустила» весь довгий список властивостей *алієнації*⁵ – від турботи і нудьги, до страху смерті. І ось, людина, що опинилась кинutoю в цей світ в певне місце і час, таким же випадковим чином випадає з нього. Вона розуміє безпорадність і обмеженість власного існування, передбачає його кінець.

знову з нею ототожнити [5]. Власні сили людина переносить на надприродні, що панують над нею. Основна ж причина відчуження зосереджена в психологічному стані людини – страху, відчутті залежності. У свою чергу чуттєвість розглядається дослідником як «невідчужений» фундамент, тому відчуженому людському світу він протиставляє світ любові.

³ Термін «екзистенціальний» може використовуватися в трьох значеннях: по-перше, по відношенню до існування (existence) самому по собі, тобто до конкретно людського образу життя; по-друге, по відношенню до сенсу життя; і, нарешті, по-третє, по відношенню до прагнення знайти конкретний зміст власного життя, тобто волі до сенсу.

⁴ Для цього типу неврозів логотерапія створила термін «ноогенного неврозу», на відміну від неврозів в традиційному сенсі слова, тобто психогенних. Ноогенний невроз зароджується не в психологічному, а в «ноологічному» (від грецького nous – розум) просторі людського існування.

⁵ Латинське слово *alienatio* (у Середньовіччі «alienati mente» буквально – «відчужені в розумі») є еквівалентом терміна «відчуження» й буквально перекладається як «божевілля, тобто психопатологічний стан роздвоєння особистості, втрата особистої totoжності». У своїй французькій версії (alienation) це слово відповідає поняттю «folie» (божевілля), а в англійській форма слова закладена в понятті «alienist» (психіатр), рідше – alienation (божевілля) [7].

Е. Фромм зазначає, що у західній культурі ідея відчуження сягає корінням в старозавітні сюжети про служіння ідолам – «Є у них очі, і не бачать, мають уші й не чують» [2, (Пс. 113)], і проявляється в основній заповіді: «Не сотвори собі кумира». Будь-яке відвернення уваги людини на когось іншого, окрім Господа, веде до ідолослужіння – створення собі кумира для поклоніння. Ідоли, як зазначає Е. Фромм, – це речі, творіння людських рук, людина ж схиляє коліна і молиться речам, тобто тому, що сама вона створює своїми руками. І в цьому своєму акті, людина сама перетворюється в річ. Вона переносить атрибути свого власного життя на створені нею речі і, не бачачи себе в якості творця, до себе самої ставиться як до істоти... Людина виступає як істота підпорядкована, позбавлена своїх життєвих сил, багатства своїх можливостей [8, с. 375 – 414]. Чим більше людина підносить свого ідола, приписуючи йому власну духовну потенцію, надаючи йому перебільшеного значення, тим слабшою вона стає, і тим сильнішою стає її залежність від «влади» кумирів. Ідолом може стати будь-що: фігурка-талісман, ікона, церква, держава, гроші. Головне те, що таке служіння поневолює особистість, відчужує від реалізації власної духовної потенції, перетворює на раба духовно (а у більшості випадків і фізично) мертвої речі. Це служіння завжди є фанатичним безглуздим обожнюванням того, у що сама людина вклала свою унікальність, творчість, і забувши про це, почала сприймати «своє творіння» як щось, що стоїть над нею, як зовнішню силу.

Цікавою з цього приводу є аналітика К. Хорні, яка розглядає проблему відчуження як, перш за все, стан *самовідчуження*. Феномен відчуження, на думку дослідниці, означає *відмову від істинного я людини – від себе, що рівнозначно продажу душі*. Самовідчуження це по суті *втрата відчуття самоідентичності і орієнтації, за якої відбувається загальне погіршення здатності до свідомого переживання*. Тобто в цілому мова йде про *слабке відчуття себе, мізерність власних почуттів, у зв'язку з чим відсутній зв'язок з собою* [9]. Дослідниця зазначає, що за такого стану стирається (затуманюється) все, що дійсно проявляє мою сутність, чим я наділений, включаючи навіть існуючі зв'язки мого теперішнього з моїм минулим. *В серцевині відчуження від справжнього Я знаходиться відмова (поступове віддалення) від своїх власних почуттів, прагнень, вірувань і потенцій*. І врешті це призводить до *втрати відчуття, що людина сама здатна активно визначати своє життя*. Тобто це *втрата відчуття себе як єдиного органічного цілого, неможливість взяти відповідальність за своє життя*.

Справжнє я, за К. Хорні, це «початкова» сила особистісного зростання і самоздійснення, з якою людина повинна себе ототожнити, щоб «знайти себе». Це базовий елемент конструювання цілісності особистості, на основі формування якого і відбувається її перспективний розвиток. Саме з огляду на цю важливість С. К'єркегор зазначає, що відмова від «справжнього я» є «хворобою до смерті», відчаєм

від відсутності у людини усвідомлення себе самої або відчаєм від її небажання бути собою. Справжнє я – джерело безпосереднього інтересу і припливу енергії, «джерело зусилля і уваги, з якого виходять накази волі», здатність бажати і сподіватися; це та наша частина, яка хоче рости, розвиватися, здійснитися. Все це вказує, що наше справжнє я, коли воно сильне і активне, дозволяє нам приймати рішення і нести за них відповідальність. Отже, воно веде нас до справжньої інтеграції і відчуття своєї цілісності, єдності. Тіло і розум, справи і думки або почуття при цьому не тільки співзвучні і гармонійні, але функціонують без серйозних внутрішніх конфліктів. На противагу штучним засобам збирання себе воєдино, що здобувають значення в міру ослаблення справжнього я, справжня інтеграція якщо і пов'язана з якоюсь напругою, то з мінімальною⁶[9].

⁶ Аналізуючи витоки *самовідчуження*, К. Хорні акцентує увагу на тому, що *імпульсом проблеми стає потяг людини до слави*. Таке віддалення, як наслідок прагнення людини переробити себе в того, ким вона не є, й спричинює відмову від власного я. І ось людина починає відчувати, любити й бажати те, що «треба відчувати, бажати, любити». Таким чином, диктат «треба» несамовито тягне її бути кимось іншим, а не тим, хто вона є або могла би бути. І людина починає старанно вималювати у своїй уяві себе іншу – настільки іншу, що її справжнє я стирається. Справжня загроза цього, як підкреслює К. Хорні, – відмова від власних внутрішніх ресурсів. Замість того щоб докладати зусиль у відносинах, невротик наполягає, щоб інші пристосовувалися до нього, замість сумлінної праці самому, він вважає себе вправі вимагати, щоб хтось інший зробив цю роботу для нього. Тобто його конструктивні сили пропадають, і він все менше щось визначає у своєму житті. Невротична гордість віддаляє його ще далі від себе, оскільки він тепер соромиться себе справжнього (своїх почуттів, здібностей тощо), він активно відводить свій інтерес від себе.

Активні ж кроки проти справжнього себе, починаються з ненависті до себе. Дослідниця зазначає, що відправивши справжнього себе на заслання, ми стаємо нікчемними каторжниками, яким загрожує повне знищення. Сама ідея бути собою стає жажливою. В якості захисту проти цього жаху невротик «змушує себе зникнути». У нього є несвідома зацікавленість в тому, щоб не сприймати себе чітко, щоб зробити себе глухим, німим і сліпим. Він ... ховає правду про себе, – і цей процес притуплює його чутливість до того, де правда, а де брехня, не тільки в ньому самому, а й поза ним. Він зацікавлений, щоб ця неясність зберігалася, хоча на свідомому рівні може страждати від неї. ...Результат усіх цих кроків – відчуження від себе. Його ставлення до себе стає безособовим; і таким же стає ставлення до життя в цілому... це процес знеособлення і, отже, смертвління [9]. У такому стані самовідчуження усвідомленість, сила і характер почуттів визначаються гординою, яка душить ті щирі почуття, які грають проти неї, і роздуває ті, які їй на руку. Так, наприклад, якщо людина в своїй зарозумілості вважає себе вищою за інших, вона не може дозволити собі відчувати заздрість, або ж радість. Гордість абсолютною стійкістю може заморозити будь-яке почуття страждання. Але якщо страждання грає важливу роль в рамках гордині (як засіб вираження засудження і основа невротичних вимог), воно не тільки перебільшується перед іншими, але і насправді відчувається глибше [9]. Таким чином, зазначає

Отже, проблема відчуження заявляє про себе тоді, коли зв'язок людини з собою справжньою, знання себе, переживання справжніх почуттів – щирості, безпосередності, безкорисності, позбавлені для неї сенсу, ціннісного наповнення і, таким чином, не здатні виступати підставою для продуктивної, відповідальної взаємодії у світі. Підсумком відмови від себе, зрощення у собі зверхнього, байдужого ставлення до всього, що несе сенс, життя, стає зубожіння та примітивізація реального буття особистості. У цьому випадку взаємини людини зі світом регулюється переважно біологічними потребами і конформізмом. А отже, залучення людини у взаємодію зі світом (природи, інших людей, культури, з власним внутрішнім світом) є обмеженим.

Таким чином, поняття *самовідчуження* в онтологічному аспекті характеризується як *стан розпаду зовнішніх і внутрішніх зв'язків особистості, що з'єднують її життя зі світом і сферою транцендентного, тобто формують її внутрішню цілісність, її причетність до Цілого*. Іншими словами, йдеться про те, що будь-яке відчуження являє собою результат внутрішнього зубожіння. Неповнота і обмеженість відносин з оточуючим світом переживаються людиною як *смисловтрата*⁷. На думку А. Маслоу, який для дослідження

феномена *смисловтрати* застосовує поняття «метапатолягія», якщо немає цінностей, що керують життям, то можна й не бути невротиком, але тим не менше страждати від когнітивних і духовних розладів, оскільки певною мірою зв'язок з дійсністю спотворено і порушено [10, с. 189].

Відчуження власних потенційних сил, що приводить до ситуації втрати чи ненабуття сенсу, переживається людиною як *екзистенціальний вакуум* (екзистенціальна фрустрація). Зокрема на думку В. Франкла, екзистенціальна фрустрація є наслідком «екзистенціального вакууму»⁸ – «занепаду універсальних цінностей» суспільства, в результаті чого людина опиняється в ситуації невизначеності, коли «ніякі умовності, традиції і цінності не говорять, що їй треба робити» [6, с. 295]. Дослідник зазначає, що у сучасному суспільстві феномен екзистенціального вакууму став наслідком «подвійної втрати», яку перенесла людина. На початку своєї історії людина втратила частину тваринних інстинктів, які визначали поведінку тварини і служили їй охороною. Така охорона, як і Рай, назавжди втрачена для нас; нам доводиться приймати рішення свідомо. До того ж, сталася ще одна втрата, причому на зовсім недавньому щаблі розвитку: традиції, які довго служили надійною опорою поведінки людини, сильно ослабли. Тепер ні інстинкти не говорять їй, що потрібно робити, ні традиції – як слід чинити, іноді вона навіть сама не знає, чого їй хочеться. Замість цього людина або прагне чинити так, як інші (конформізм), або робить те, що інші від неї хочуть (тоталітаризм) [6].

Таким чином, апатія до життя, алкоголізм, депресія, нав'язливість, різноманітні форми девіантної поведінки, гіпертрофована сексуальність, суїцид, наркотична залежність тощо, проявляють весь спектр руйнуючих можливостей втрати сенсу життя. Людина, яка не усвідомила цю кризу як крик душі, намагається «компенсувати» її псевдозамінниками: прагненням до влади, накопиченням матеріальних благ, ресурсів, сексуальних партнерів і т.д. Однак весь казус ситуації полягає у тому, що цю внутрішню тугу неможливо

дослідниця, гордість грає роль цензора, що заохочує певні почуття і перешкоджає небажаним. *Чим більше гордість захопила владу, тим більше людина здатна до емоційної відповіді життя тільки з позицій гордості*.

⁷ Зв'язок між відчуженням і втратою сенсу розкривається в ряді теоретичних підходів. Найбільш розроблені уявлення про цей зв'язок в екзистенціальній персонології С. Мадді. Спираючись на погляди Е. Фромма і Ж.-П. Сартра, Мадді вводить поняття «екзистенціального неврозу» як хронічного стану, що характеризується такими симптомами, як: втрата сенсу, нездатність людини повірити в істину, знайти інтерес до будь-якої діяльності, якою людина займається, або яку може собі уявити, млявістю і нудьгою, а також епізодами депресій, частота яких з часом знижується. З точки зору поведінки, перебуваючи в цьому стані, людина може підтримувати низький або середній рівень активності, зміст якої, однак, вона не обирає або ж обирає за принципом мінімізації витрат зусиль. Так, на думку С. Мадді, людина, що страждає екзистенційним неврозом, відчужена від себе і від суспільства. Але такі зовнішні ознаки відчуження як невдоволення соціальними умовами, бунтарство і громадянська непокоря не є симптомами екзистенціального неврозу. Людину, яка намагається змінити суспільство, не можна назвати відчуженою. Як приклад екзистенціального невротика С. Мадді наводить персонаж роману «Сторонній» А. Камю Мерсі, який веде «вегетативне існування, порівнянне з психологічною смертю» [11, р. 314]. С. Мадді виділяє риси «преморбідної особистості», схильної до екзистенціального неврозу. На його думку, це людина, що не володіє ідентичністю: її ідентичність фрагментарна, тобто зводиться до набору соціальних ролей і біологічних потреб. Така людина є прагматичною і матеріалістичною (споживаючою); в афективному плані вона найчастіше відчуває тривогу і страх; а прагнення до поверхневих відносин з іншими призводить її до самотності і розчарування.

⁸ Феномен екзистенціального вакууму лежить в основі таких феноменів як «невроз вихідного дня», «професійне вигорання», криза пенсіонерів і людей похилого віку. У своєму індивідуальному прояві це переживання нудьги, апатії, відчуття порожнечі і безглуздості існування, що зумовлюються такими більш глибокими феноменами як: переживання незадоволеності життям, негативним емоційним фоном; втрата відчуття значущості намірів, цілей і діяльності, які здійснює людина (наміри людини, як правило, не переходять в конкретні цілі, а самі цілі короткострокові і не структуровані); обмеженість мотивації, що приводить до фрагментації діяльності людини; знецінення, зведення змістовної, ціннісної сторони діяльності людини до задоволення базових потреб, тощо. В цілому, проявом розпаду смислових зв'язків людини стає конформістська споживча орієнтація, що зводить життєву мотивацію особистості до задоволення матеріальних та фізіологічних потреб, пристосування, зацикленості на «суспільно схвалених» ролях.

компенсувати таким чином – за допомогою формування все нових залежностей від матеріальних «благ». Сама по собі втрата сенсу це глибинна духовна проблема, яку необхідно вирішувати такими ж духовними способами – пізнавши свої справжні прагнення й цілі. Іншими словами, компенсувати вакуум здатне лише набуття справжнього сенсу, що сповнює та якісно перетворює життя людини, а не робить з неї ненажерливого споживача, стурбованого лише задоволенням власних бажань.

1. Виноградов В. История слов: действительность, действительный. URL: <http://wordhist.narod.ru/dejstvitelnost.html>
2. Біблія в перекладі Івана Огієнка. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>
3. Рубинштейн С. ОСНОВЫ ОБЩЕЙ ПСИХОЛОГИИ. СПб: Питер, 2000. URL: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
4. Аристотель. *Политика. Аристотель. Сочинения: В 4 тт.* Т. 4. М.: Мысль, 1983. 830 с.
5. Фейербах Л. Избранные философские произведения: в 2 тт. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1. 676 с.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
7. Головистикова А., Дмитриев Ю. Проблемы теории государства и права: Учебник. М.: ЭКСМО, 2005. 649 с.
8. Фромм Э. Концепция человека у К. Маркса. *Душа человека.* М.: Республика, 1992. С. 375-414. URL: <http://psylib.org.ua/books/fromm01/txt05.htm>
9. Хорни К. Невроз и личностный рост: борьба за самоосуществление. К.: PSYLIB, 2006. URL: <http://psylib.org.ua/books/hornk03/txt06.htm/>
10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 1999. URL: <http://psyberia.ru/book/maslow01.pdf>
11. Maddi S. R. The Existential Neurosis. *Journal of Abnormal Psychology*, 1967, Vol. 72, No. 4. Pp. 311-325.

References

1. Vinogradov V. *Istorija slov* [History of words]. Moscow: Tolk. URL: <http://wordhist.narod.ru>. (in Rus.)
2. *Bibliya v perekladi Ivana Ogiyenka* [The Bible translated by Ivan Ogiyenko]. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> (in Ukr.)
3. Rubinstein S. (2000). *Osnovy` obshhej psikhologii* [FOUNDATIONS OF GENERAL PSYCHOLOGY]. SPb: Peter. URL: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm> (in Rus.)
4. Aristotle. Policy (1983). *Aristotle. Sochinenija: V 4 t.* [Aristotle. Works in 4 Volumes], Vol. 4. Moscow: Think. (in Rus.)
5. Feuerbach L. (1955). *Izbranny`e filosofskie proizvedeniya: v 2 t.* [Philosophical works in 2 Volumes]. Moscow: State publishing house of political literature. Vol. 1. 676 p. (in Rus.)
6. Frankl V. (1990). *Chelovek v poiskah smysla zhizni* [Man's Search for Meaning]. Moscow: Progress. 368 p. (in Rus.)
7. Golovistikova A., Dmitriev Yu. (2005). Problemy` teorii gosudarstva i prava [Problems of the state and law theory]. Moscow: EKSMO. 649 p. (in Rus.)
8. Fromm E. (1992). *Koncepcziya cheloveka u K. Marksa* [Karl Marx's concept of man]. *Dusha cheloveka.* Moscow. URL: <http://psylib.org.ua/books/fromm01/txt05.htm>. (in Rus.)
9. Horney K. (2006). *Nevroz i lichnostny`j rost: bor`ba za samoosushhestvlenie* [Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization]. Kiev: PSYLIB. URL: <http://psylib.org.ua/books/hornk03/txt06.htm/> (in Rus.)
10. Maslou A. (1999). *Novye rubezhi chelovecheskoj prirody* [New frontiers of human nature]. Moscow: Smysl. 425 p. URL: <http://psyberia.ru/book/maslow01.pdf> (in Rus.)
11. Maddi S. (1967). The Existential Neurosis. *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 72, No. 4. Pp. 311-325